

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Poggii Florentini Oratoris || Clarissimi, Ac Sedis Apo.||
Secretarii Opervm ||**

Poggio Bracciolini, Gian Francesco

Argentinae, 1513

VD16 ZV 12623

Tertia. Vtrum priscis Romanis latina lingua o[mn]ibus co[m]munis fuerit:
An alia quaedam doctorum virorum: Alia pl[a]ebis & vulgi.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14341

TERTIAE CONVIVALIS HISTORIAE DISCEPTA
Vtrum priscis Romanis latina lingua omnibus communis fuerit: An alia
quaedam doctorum virorum: alia plebis & vulgi.

Benedictus

Vm Benedictus qui ad legitimum scientiam etiam studia humanitate
tis adiunxerat: sedeamus adhuc vos oro inquit. Est enim ut te Ca
pole requiram/ qd iam dudum scire desidero. Neq; id a vestra doctri
na alienum. Diutina me dubitatio tenuit: Vtq; priscis Romanis la
tina lingua (qua Grammatica vocamus) fuit omnium communis, An
alia quaedam esset doctorum virorum: alia plebis & vulgi oratio. Id est

ut apertius loquar: Vtrum docti pariter & indocti/ ab ipsaq; infantia latino veluti ma
terno domesticoq; sermone loquerent. An esset alius quispiam doctorum hominum
prout nobis contingit/ ab usu vulgari diversus. Sentio enim hac de re viros doctissimos
dissentire. Leonardus Aretinus epistola qua scripsit ad Flauium forliviensem pro
bare nitur: non fuisse eam linguam omnibus communem: sed aliam popularem/ aliam
am eruditorum virorum extitisse locutionem. Qua in sententia fuit etiam vir clarissi
mus Antonius Iulius: qui aiebat se adduci non posse: ut crederet cerdones/ spondes/ res/
cocos/ reliquaq; vulgi fecem latino sermone usam. Cui Poggius respondere
solitus erat: non fuisse difficilius latina verba a pueris/ q; alia usu percipi. cum ab ipsa
infantia Barbarorum filij cum materno lacte vernacula linguam discant: quis rudes
asperam/ barbaram/ absonam prolatur. quae nobis visus esset a modum scitu difficilis.
Cur enim quod nunc doctrina percipit/ non tunc quotidiano usu percipi potest:
cum nouerimus in curia Romana permultos: qui licet rudes sarrum/ tamen alia
dura consuetudine tum loquendi/ tum ceteros audiendi/ & intelligerent alios: & illi
ipsi haud absurdum latine loquerent. Te autem ut Franciscum barbarum doctissimum vi
rum/ multosq; praeterea auditum ab ea sententia alienos: extimareq; latine omnes pari
ter fuisse locutos. Qua de re quid iudices Carole/ ne sit molestum proferre. Tum
ille ad Poggium inquit. Reicio hoc totum disputationis genus: quo audiuimus mil
ta/ seu multosq; dicta & sententias contra Leonardum opinionem inuestigare. Ego
enim ut verum fatear/ hac in re minime curiosus fui: quis Poggio assentiar: & mihi
verior sua opinio videat. Hic ego: fateor inquam Carole/ me cum antea cum Leo
nardo Antonioq; saepius disceptassem: tamen post illam Leonardum epistolam plura
ex varijs collegisse scriptoribus: quibus facile probatur illos non recte sensisse. Leo
nardum quippe memini dixisse: mihi etiam se conscripsisse epistolam/ quo me alliceret
ad respondendum. Et certe is mihi animus semper fuit/ ut aliquid contra suam sententiam
scriberem: sed variae occupationes fuere haecenus impedimento. Nunc quoniam oc
cium est nobis: & hoc Benedictus postulat. Carolus vero me in hanc provinciam
reijcit: parebo voluntati vestre: afferens ea primum quibus arbitror causam meam
omnibus probaturum. Deinde ad Leonardum epistolam respondebo. Quis id aus dicere
di requirat: ut prius aduersarij confutent dicta/ q; nostras rationes afferamus: quo con
dine pretermisso/ dicam antea quae huic quaestioni satisfecerit & videant. Sed opus
est ut paulo superius exordiar/ quo possim ad id quod cupimus descendere. Quae
vobis: quam linguam appelletis latinam: eam quam Grammatica vocamus: a quibus
tunc habuisse putetis. Nempe opinor illam qua Latini populi utebantur & ab eis
tam: illaq; eos fuisse usos qui dicebantur latini. a quibus & nomen sortita est. quae &
Romanis cum latini essent/ & in Latia sita/ in usu fuisse communi necesse est. Nam
sicut linguam dicimus Gallicam/ Hispanam/ Germanam/ Italiam/ quae Gallij/ Hispani/
Germani/ Itali loquuntur: item de graeca & reliquis/ eodem modo & latinam lin
guam eam fuisse oportet/ quae in communi erat usu apud latinos. Hanc unquam
fuisse ipsa ratione constat. Si enim alius ab hoc sermone extitisset: aliud quoque nomen

Leonardus
AretinusAntonius
Iulius.

Carolus.

Poggius.

Latini.

Lingua lati
na unica.

fortius esset, sic in nobis est: qui gr̄maticam / id est latinam linguam distinguitur
 a vulgari: Sicuti vero in lingua nostra materna nequaquā dicimus comprehendī gr̄
 maticam: ita sola una erat loquela illorū qui appellabantur latini: nulla alia latine ad
 iuncta. Lingua insup̄ latina ex verbis constat / quibus eum sermonem cōficebant
 latini. Ergo & verba latina in cōsuetudine erant cōmuni. Non enim verbis utebā
 tur incognitis: sed quæ cum nutrīcū lacte perciperent. Si enim alia loquela uti so
 rent: & illa suum aliquod nomen nacta fuisset. Sed solliāguā / in tinam legimus il
 lorū vernaculū sermonem extitisse. Itaque latinis lingua est dicta latina: qua hi
 cum soli / non alij utebant. Quāquā non parum admiror illorū doctrinā / qui alio
 quā latino sermone p̄fiscos Romanos vulgo locutos volūt. Tum hodie quoque mag
 nis ex parte / Romanis p̄fertim mulieribus / incorruptior loquendi cōsuetudo per
 mansit: qua latina verba p̄ferant. ut mirū sit in tanta urbis vastitate / tanta diuer
 sarum quæ urbem occuparunt gentium colluione / tanta inundatione barbaro
 rum qui urbe permanserūt: adhuc linguæ latine portionem vulgo in urbe refeedi
 se. Longum esset referre latina verba / quæ nunc in eorū vulgari sermone sunt pe
 ne infinita. Illud dicam: multa me Romæ didicisse inter loquendū latina vocabula
 quæ antea ignorabam. Lupum tyberinū qui piscis esset / ne Nycholaus noster qui
 diligens verborū scrutator fuit tenebat. At ego a venditore piscium percepi: eum
 esse piscem quem vulgo Storionem / vocant. quorū melior habet & hodie quoque
 qui inter duos pontes capit. Nam illum qui est minor: lupatum / hoc est paruum
 lupū dicunt. Id quod semine ut melius silent / in extremo fusi inferunt / incūti erā
 quomodo appellaretur latine: at a muliere quædam audiui vorticulū nominari. Fri
 xorum vulgo & sartagine dicunt. Multa insuper quæ fatietatis causa prætereo:
 quæ veluti reliquias veteris linguæ retinere. Quid dicemus de Hispanis tam lōge
 ab Vrbe remotis: quorū verbis maxima pars loquela latine permansit: colonis
 Romanis / qui eo abierunt / percepte. Multa ad verbū latine proferunt: quæ ego
 in Curia ab his quibus cum cōsuetū prolata summa cum diligentia notavi. Has
 beo capillos canos / senem dicentem audiui. aio comedendo auiculas / in malas ho
 ras cremare. Pluraque præterea quæ e memoria abierunt. Et admirandum sit pro
 fecto: cum Hispania a tot barbaris nationibus tam longo tempore fuerit possessa:
 tunc etiam verbum latinum in usū retinuisse. At tot apud eos proferuntur:
 ut videantur omnes latine adhibito studio loqui. Hoc aut a colonis Romanis qui
 ad Hispaniam missi sunt hauserunt: aut frequentia Romanorū qui illuc negocians
 di aut imperandi gratia accesserunt. Ita lingua latina tunc adeo diffusa est: ut hodie
 quoque illius vestigia supersint. Apud superiores Sarmatas. Colonia est ab Traia
 no ut aiunt derelicta: quæ nunc etiam inter tantam barbariem multa retinet lati
 na vocabula ab Italis qui eo profecti sunt notata. Oculū dicunt / digitum / manum /
 panem: multaque alia: quibus apparet ab Latinis qui coloni ibidem relicti fuerant
 mansisse: eamque Coloniā fuisse latino sermone usam. Sed hæc quæ dicta sunt p̄sili
 us auctoritate atque exemplis sunt cōprobanda. Docebo latine locutos fuisse ho
 mines in senatu: in foro: in iudicijs: in cōcionibus ad populū: atque ad milites. Popu
 lum denique ip̄m lingua latina privato sermone usum. Sed in primis nō vident præ
 terea quæ a Quintiliano tradunt in sui operis primordio: cum loquitur de pu
 eris ad aetatem oratoriam educandis. Vult enim tum nutrices / tum cæteros quibus
 cum pueri versantur: eligi / qui recte loquantur latine: ut ea lingua pure & elegans
 ter simul cum lacte nutrīcis percipiant: ut domi habeant / a quibus bene loquendi
 normam & initia eloquentiæ a teneris annis imbibant. Quod consiliū superuaca
 neum esset / si lingua latina tunc in scholis a præceptoribus tradita extitisset: & non
 domestica loquela cōmuni ab ipsa infantia suscepta. Quid enim ea cura ad futuram
 eloquentiam profuisset: si alius latinus / alius nutrīcū sermo fuisset: nisi forte in alio

Indicia lati
nitatis vul
garis.

lingua

lingua

Quintilian

- quodam dicendi genere velit eum qui latine nesciat esse eloquentem. At de illis non est Quintilianus institutio: sed de his qui latini eloquii scientiam sunt assecuti. Ne igitur eloquentes futuri dediscere (prout saepius accidit) verba male a rudi aetate percepta postmodum cogentur in pueros ab infantia recta / aptaque via ad eloquentiam introducat per sinceram linguę latine institutionem. Scribit insuper domesticorum usum ad eloquentiam conferre plurimū. Vnde tradunt Corneliam Gracchorū matrem / multū filijs ad dicendi facultatē contulisse. Sed eloquentiam non intelligit nisi latinam. Ergo latinus sermo & nativus / et reliquis domesticis erat cōmunis. Idem in primo sui operis libro cum de grāmatica disputat. Quid inquit de alijs dicam: cum senatus senatus senatus / an senatus senati senato faciat / incertum sit. Quare mihi non iuvenuste dici videtur: aliud esse latine / aliud grāmaticę loqui solitos. Quibus constat verbis: omnes latine / sed non omnes grāmaticę loqui solitos: cum latinam linguam omnibus tribuat: grāmaticam hoc est loquendi doctrinam s̄rarum peritis. Latine igitur omnes / sed emendatius docti loquebantur / a quibus senatū quartę declinationis dici affirmat: ab indoctis secunde. Docti em ratione iudicabant quod alij usū assequerentur: nulla suorum verborū ratione habita. In sexto autem. Nobis ad aliorum iudicia componenda est oratio: & saepius apud omnino imperitos / atque aliarum certe s̄rarum ignaros loquendū est. Ergo imo periti ac s̄rarum ignari latine intelligebant: ad quorum arbitrium erat oratio componenda. In duodecimo vero cum scribit de genere dicendi ait. Nam aliam quamdam videtur habere naturam sermo vulgaris: aliam vim eloquentis oratio. cuius res modo iudicare satis esse: nihil ultra verborū proprietatē elaboraret. His verbis constat eundem fuisse sermonem vulgaris hominis & eloquentis: quo ad verborum proprietatem: elocutione differre atque ornatu. Nunc alij testes nobis nō ordine aliquo / sed prout quisque se offert sunt producendi: quibus probe latine omnem populū / & cuiuscūque generis hoies in Vrbe / & alijs multis in locis fuisse locutos. In primis erit beatus Augustinus vir sanctus & maxime auctoritatis: is in sermone plurimum quinquagesimo: quem ad populū habuit: cum quaedam orōnes eius antea ad populū habitę / impolite / parumque sple: didescriptę viderentur. se excusat ideo accidisse: quę se orante ad populū / a notarjjs exceptę atque antea editę emanassent in vulgus / quę ab se corrigi emendarique potuissent. At hi sermōnes latini sunt / & apud plebem in qua viri & mulieres aderant habiti: qui nisi latine intellexissent: superius eius fuisse laborat apud eos qui verba sua non intelligerent / stultorum more effunderet. Item accidit ut in senatu / in orōne M. Catonis contra cōiuratos habitata: a notarjjs excepta prout dicta fuerat in vulgus prodijt. Quare oratio ut multa preterea argumentum nobis prebent latine in senatu loqui homines solitos. Huius rei indicium est & senatus decretū: quo statutum est / ut omnes exterę nationes in senatu sua mandata exponerent latine. Et verba M. Tullij in orōne contra Rullum secunda de lege agraria. Ait em dictum a Rullo in senatu: plebem Romanā nimium in republica posse: ideoque exhauriendū esse. Deinde em hoc verbo usus est inquit. Verum si in cōmuni loquendi usu / in orōnibus ac concionibus / in iudicijs / & ad populū habitis / latinis verbis usos fuisse constat: & in senatu quoque ubi erant excellentiores viri / necesse erit verba latina in usu cōmuni esse habitā. Et quoniam am Ciceronis auctoritatem attulimus / latine Rullū in senatu locutū: & alia quoque eius testimonia in nostram sententiam sunt adducenda. In oratione pro Cornelio balbo: in quo erat accusatoris interpretatio indigna et responsione: qui ita dicebat: comiter esse comiter / quasi priscum aliquod aut insolitum verbum interpretaret. Comites benigni / faciles / suaves esse dicunt / qui errati comiter mostrant viā / benigni / nō gravate. comiter certe nō cōvenit. Hanc locutionem latine prolatam oportuit / cum de vi verbi argueret. Hoc idem in iudicijs videlicet latine fuisse oratore

Quintilian

Idem

Idem.

NB

Augustin.

M Catonis oratio.

Tullius.

Idem.

locutos/probat Aftonius Pedianus in orationis explanatione quam Cicero habuit pro Milone. ait enim Cicero cum inciperet dicere. Exceptus est acclamatione Clodianorum: qui se continere ne metu quidē circumstantiū militū potuerunt. Itaque non ea qua solitus erat cōstantia dixit. Manet autē illa quoque eius excepta oratio. Scripsit vero hanc quam legimus ita perfecte/ut iure prima haberi possit. Sed ad Tullii redeamus. ille in pro de oratore. Attendite inquit/que de ipsius orationis ornamento dicentur. In qua precipit primū/ut pure & latine loquantur. Deinde ut plane & distinde. In secūdo vero hanc nostra oratio est a multis multitudinis accommodanda. Qua ex finia elicit multitudinē latine scisse. Non enim ab oratoribus veluti apud infimos verba ad multitudinē effundebant: neque alia eloquentia utebant nisi latina. In eodem libro. Quid potest esse tam fictum/que scena/que fabule: tamen in hoc genere saepe ipse vidi: cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderent. Spondalia illa dicentis segregare abs te ausus/aut sine ullo salamina ingredi. & reliqua quae cortice in caena latinis versibus ab histrione prolata sunt/ & ad eos qui intelligerent latine. Et cum de facetijs in eodem libro tractat. Cum quidam dixisset. eamuis deambulatum. Alter: quid opus fuit: de mimo vero respondit. Quid opus fuit te: Quo plane constat id verbum fuisse dictum latine. In tertio autem. Omnis igitur dicendi modus melior est: quam ut latine/ut plane/ut ornate/apte/congruenterque dicamus. Deinde neque conemur docere eum dicere qui loqui nesciat: neque sperare qui latine non possit/hunc ornate esse dicturum. Et paulo post. Sunt enim illi veteres qui ornare nondum poterant ea quae dicebant. Omnes prope praedare locuti: quorum sermone alius effusus/qui erant/ne cupientes quidem poterunt loqui nisi latine. Deinde. Atqui ut latine loquamur non solum videndum est: ut & verba efferamus ea quae nemo iure reprehendat: & ea sic & casibus & temporibus & genere & numero conseruemus/ut neque perturbatum/ac discrepans/aut prepositum sit. Pauloque deinceps. Equidem cum audio socrum meam Leliam/ (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant: quam multorum sermōnis expertes ea tenent semper quae primo didicerunt) sed eam sic audio: ut Plautum mihi aut Neuium videam audire. At Plautus & Neuius cum scripserint latine: & mulierem quoque Leliam latine loqui solitam necesse est. siquidem eius verba Plautum & Neuium redolebant. Deinde: praeterea ait precepta latine loquendi quae puerilis doctrina tradidit: & subtilior cognitio ac ratio litterarum: aliter aut consuetudo sermōnis quotidiani. Item postea. Neque vero in altero diuinius cōmoremur: ut disputemus quibus verbis allequi possumus/ut ea quae dicamus intelligantur latine. scilicet verbis usitatis. Praeterea etiam hoc quod vulgo de oratoribus/ab imperitis dici solet bonis. His verbis aut aliquis non bonis utitur: non arte aliqua perpenditur/ sed quodam quasi naturali sensu iudicatur. Si ergo orator verba ab imperitis etiam perpendebant: necesse fuit & latine oratores locutos: & verba eorum non solum vulgo ab omnibus intellecta/ sed ab imperitis etiam bona ansecus essent iudicata. quod nisi latina lingua nota fuisset omnibus/ nequaquam contingere potuisset. Deinde neque illud fugerim dicere. ut Lelius. Qua tempestate in Italiam venit: nec prolem/aut sobolem: aut effreni aut nuncupari. aut ut soles Catule/ non rebar/ aut opinabar. Hic palam ut omnis nostra dubitatio auferatur/ etiam verba latina quibus in dicendo uteretur exprimit. Multa praeter haec ab eo sunt in meam sententiam scripta: quae satietatis causa praetereo. Nam quae traduntur de verborum & sententiarum coloribus/ de translatis/ de comunicatis verbis: de pedibus & numeris qui in oratione cadunt/ ostendunt ad latinam eloquentiam pertinere. Attamen inseram quaedam ab illo de numeris tradita/ quo res fiat illustrior quam indagamus. Ait enim. Id autem ne quis admiret/ quoniam modo hoc vulgus imperitorum in audiendo notet. tum in omni genere: tum in hoc ipso magna est quae

Aftonius
pedianus,
Cicero

Idem.

Idem.

ordug A
Jacob

Cicero

dam vis incredibilis nature. Omnes enim naturali quodam sensu/sine ulla arte antea
 tione quae sunt in artibus/ac rationibus recta ac prava iudicant. Itaque non solum ver-
 bis arte positus mouentur/verum etiam numeris ac vocibus, quotus enim quisque
 est qui teneat artem numerorum atque modorum: at in his si paulum modo offensum
 est: aut contra ratione breuis fieret/aut productione longius: tota theatra reclamant.
 verum ut est in versu si est peccatum videtur: sic si quid in nostra oratione claudicat/
 sentit. Huiusmodi Ciceronis verba non solum vulgus imperitum scilicet latine des-
 monstrant: sed et deo scisse/ut & noscerent oratorum vitia: et probarent quae proban-
 da viderentur. ut Adriani. & alia tum Bruci, tum oratorum testimonio. ne qua dis-
 bitatio superesse queat. At enim. Sed illa quae propria laus oratoris est in verbis.
 Nam ipsum latine loqui/est illud quidem ut paulo ante dixi in magna laude ponen-
 dum: sed non tam sua sponte/ quae quod est a plerisque neglectum. Non enim tam pre-
 clarum est scire latine/ quam turpe nescire. neque id mihi tam oratoris boni/ quam cuius Ro-
 mani proprium videtur. De populo autem scribit: hoc tamen interest: quod vulgus inter-
 dum non probandum oratorem probat: sed probat sine compatione. Quomodo
 ergo vulgus probat oratorem dicentem/ nisi intelligat: quo intelligat: nisi sciat las-
 tine: & id ita sciat ut probandi atque improbandi licentiam habeat. Addit insuper.
 Erat tamen quibus videretur illius aetatis tertius Curio: quia splendidi orationibus fortasse
 verbis utebatur. & quia latine non pessime loquebatur: usque credo aliquo domestico
 co, nam scriptum admodum nihil sciebat. Sed magni interest quos quisque audiat quos
 tidie domi: quibus cum loquat a pueros: quem admodum patres/ pedagogi/que/ menses
 etiam loquant. Legimus epistolas Cornelie matris Gracchorum: apparet filios non
 tamen in gremio educatos/ quam in sermone matris. Pauloque inferius. Similiter igitur sus-
 picor (ut conferamus parua magnis) Curionis/ & si pupillus relictus est patris
 fuisse instituto puro sermone assuefactam domum. & eo magis hoc iudico: quod nem-
 nem ex his qui in aliquo numero fuerint cognouit in omni genere artium honestam
 ram indoctum: tam rudem. Nullum ille poetam nouerat: nullum legerat orato-
 rem. De T. vero flaminio ait. Existimabatur bene loqui latine: sed litteras nescie-
 bat. Ecce nescientes litteras/ rudes/ indoctos qui nihil legerant: ita latine ex usu do-
 mestico locutos/ ut in numero oratorum essent. Quibus rebus plane patet: sermo-
 nem maternum fuisse latinum: qui non a magistris/ sed usu domestico percreperet
 tur. Alio item in loco hic quoque. Sisennam dixit respondentem quendam spicilica cri-
 mina esse. Tum alter. Circuuenior inquit iudices: Sisenna quid dicat nescio. Spica
 quid sit scio: cilica nescio. Hoc verbum latine prolatum ab oratore/ oportuit esse
 apud intelligentem vulgus. Dicit quispiam fortasse: si latine loquebantur omnes: quae
 tanta laus erat eorum qui pure/ splendide/ & latinis solum verbis loquerentur: Cur
 opus arte aut disciplina ad eliminandam orationem. Dicam quod in mentem venit.
 Etiam in vulgari nostro sermone sunt qui verba selecta proferant: politiusque sunt
 quam reliqui: qui arte quaedam suam componunt orationem. ut multum periti/ doctique hominis
 sermo constat indocto. quod & in latina lingua potuit accidere: ut licet communia essent
 oibus verba: tamen eloquentia ac verborum elegancia non item. Sed quae nunc afferam mi-
 hi potius videtur probanda. Scimus multos ac varios in urbem romanam populos/ & ab
 ab initio condita urbis/ & longo etiam post tempore qui sua lingua & verbis vernaculis
 utebantur fuisse translato: Sabinos/ Hemicos/ Volientes/ Samnitas/ Umbros/ Etrus-
 scos/ Oscos: quibus varia ab latino sermone loquendi forma inerat. Ennius graeco
 litus esse tria habere corda: hoc est tribus loqui linguis: Graeco/ Latino/ Oscis. Etrus-
 scis & littere & verba fuere diuersa ab latinis. Mitto Gallos/ Germanos/ Aethiopes/
 Hispanos ac diuersarum nationum gentes in seruitute redactas: quorum lingua inter se diuisa
 fides erat: qui omnes in urbe recepti/ necesse fuit ut suis verbis latinam linguam inquirere-
 rent ex frequenti usu. Ita ut plura a Turcis/ reliquisque nationibus verba in usum red-

Apuero
 doceri.

Ennius.

perentur præter latina: ut sermo latinus ex tam varijs verbis cōmixtus / cōfusior esse videretur. Neronem Sabini fortem dicebāt: inde Neronibus inditum est nosmen. Ladionem latini vocabant antea quem postea verbo ab Aetruscis accepto histriōnem dixere. Rheda & lancea ab Hispanis in Urbem defluxit: pratorniū a Galhis. hoc pacto & infinita pene vocabula / diutino loquendi usū ab externis recepta immixtaq; romanis / laini sermonis sinceritatem puritatemq; corrūpere. Qui ergo latinis solū verbis / quæ aut domestico p̄moq; usu / aut doctrina perceptis utebantur: hi pure / simpliciter / dilucide / incorrupte loquentes / palmā eloquentie ferebant. Ea causa posuit in oratore suo Cicero: sermo purus erit & latinus: id est non inquinatus aliorum verborum cōmixtione. Quoniam vero eius libri mētionem fecimus: adiciemus ex eo aliqua: quo luce clarius fiat / vulgi loquelam fuisse latinam. Quin ego ipse inquit / cum scirem ita maiores locutos esse / ut nūq; nisi in vocali aspiratione uterentur: loquebar sic: ut pulchros Cethegos / triumphos / Carthaginem dicerem aliquando. Idq; sero vitio aurium cum extorta mihi veritas esset / utrum loquendi populo concessi: scientiam mihi referuavi. & deinde conciones sepe exclamare vidi / cum inepte verba cecidissent. Paulosq; post theatra tota exclamant: si fuit una syllaba / aut breuior / aut longior. Nec vero multitudo pedes noſ uicant: ullos numeros tenet: nec illud in quo offendit / aut cur / aut in quo offendit intelligit. Præterea me stante ait C. Carbo. F. tribunus plebis in concione dixit his verbis. O M. Druse / præm apello. tu dicere solebas sacram esse publicam rem: quis cumq; eam violasset ab omnibus ei poenas esse persolutas. sapiens patris dictum temeritas filij comprobauit. Hoc dicto eo tantus clamor concionis excitatus est: ut admirabile esset his sententijs non doctos hoies / ut Leonardus scribit: sed conciones & tota theatra / quæ vulgo & imperitis referta erant / acclamasse atq; applaudisse. Constat de theatro quoq; non docti ad exclamandum moti sunt: sed plebs indocta / atq; ignara s̄rarum: pueri femineq; immixte illos clamores extulerunt: quos latine scisse necesse est: cum syllabam longam & breuem / insc̄ij tamen rationis cognoscerent. In eius libri fine. Age inquit / sume de Gracchi verbis. apud censors illos abesse non potest: quin eiusdem hominis sit probos improbare qui improbos probet. Quibus verbis aptissime patet Gracchi orationem fuisse latinam: & apud eos qui latine nouerant dictum. In libro de finibus. ij. Quam omnes tribani / rustici omnes in quā qui latine loquuntur voluptatem vocant. Hac sententia non solum urbanos / sed rusticos quoq; voluptatem latine dixisse ostendit. Hic Ciceronis tam multa scripta satis esse debent ad probandum sententiā meam: unico sermone / hoc est latina lingua uniuersum populum fuisse locutum. Sed afferentur alij copiosissimi ac grauissimi testes. M. Varro in sexto de lingua latina libro / aptissime probat omnes pari modo lingua latina usos. Ollus & ollam inquit / non illum & illam apud antiquos in usu fuisse. Quod alterum in comitijs cum recitatur a prætore dicitur. olla centuria: non illa. Alterum patet in funeribus: quo dicitur. Ollus lecto datus est: non ille. Quid ergo dubitandū est populum latine scisse: cum præcones etiam loquerentur latine? Accipite aliud eius dictum: quo palam est nedum ciues / sed seruos quoq; latinis verbis locutos. Nam ait. etiam nouitij serui empti in magna familia / cito omnium consuetudinū nomina recto casu accepto / reliquos obliquos declinant. qui si nonnunq; offendunt / non est mirum. Alibi vero si analogia est inquit: cur populus dicit. dii consentes: dii penates: cum sit ut hic Reus ferreus deus: sic Rei ferrei dei: Et alibi. Quoniam est soleo / oportet dici solui. ut Cato & Ennius scribit. non ut dicit vulgus / soluius sum. Deinde negant ullum casum duobus modis debuisse dici. Quod tū sit contra. Nam sine reprehensione vulgo alij dicunt in singulari: Hoc ouis & aui. Alij hoc oue & aue. In multitudinis / puppis / restis / puppos restes. Ecce hic constat vult

Cicero

M. Varro.

gus latine loq̄ cōsuetū. In cuius etiā arbitrio vis verborū ac loquēdi licentiā existi-
bat, ut ip̄emet Varro paulopost testat̄ populū in sua potestate esse: singulos in illis
Salustius. Salustius in bello Iugurthino: ibi Iugurtha cum pluribus erat. Deinde Numi-
da cognito Bochi aduentu/ clam secū paucis ad pedites cōuertit: ibi latine (nam
apud Numantiā loqui didicerat) exclamat: nostros frustra pugnare/ paulo ante
Mariū sua manu interfectū. Hæc verba nō apud fratros & doctos viros/ sed apud
milites sunt habita: qui nisi scirent latine/ frustra ad non intelligentes latina verba
sparsa fuissent. Iugurthā vero non a magistris aut pedagogis in castris latine didi-
cisse cōfendū est: sed assiduo loquēdi usū a militibz p̄cepisse. Titus Livius in primo
Titus Livii. ab Vrbe condita libro: cum in bello Fidenati Metius Suffentius dux Albanus auxi-
lio Tullio hostilio ex fœdere aduenisset: atq; incerta pugna relicto Tulli exerci-
tu/ cū suis ad montes ab latere diuertisset: exclamavit: ita ut hostes audire possent:
Metium suo iussu id fecisse quo hostes a tergo circumferret. Deinde subdit: Terror
ad hostes transit: & audierant clara voce dictum/ & magna pars Fidenatū/ & q̄
coloni addicti Romani erant latine sciebant. Quibus verbis patet Tullii hostiliū
v̄bis latinis fuisse ad milites locutū. In sexto belli punici libro/ fraudem semper tu-
multu/ ait adiecit: in illis aliquibz ab Hannibale gnaris latine lingue: qui iuberēt
consulū verbis cū castra amissa forent pro se quenq; militū in p̄ximos montes fugere.
nequaq; opus fuisset ut latina lingua uterent in p̄lio: nisi milites omnes lingue
eandē nouissent. In septimo quoq; p̄terea Hannibal quarta vigilia ferme ad Vrbē
accessit: primi agminis erat perfuge Romanorū: & arma romana habebat: habitū
ad portam est ventū/ latine oēs loquētes exstant vigiles/ apeririq; portam iubent.
Quis negabit latine locutū populū esse Romanū: cum dicat Livius/ latine oēs &
perfugos milites locutos: In nono insup̄ libro. Nec Romani civis p̄ter habitū ve-
stitum & sonū latine lingue/ quia deformatus erat vultu/ Pleminius voce etiā
noscebat illū esse Romanū. ut nulli dubiū sit Romanos oīs latine locutos. Quis
hæc tam grauilimorū virorū testimonia satis/ superq; satis videant ad compro-
bandā sententiā nostram: tamen alios quoq; citabimus testes qui pro nobis sen-
tiunt & loquuntur. A. gellius noctium agricarum verba ip̄a in suo opere pontex
oratione Metelli numidici/ Scipionis aphyricani/ Catonis/ Gracchorū: quas diuersis
in locis habuerūt latine. M. Catonis verba refert ex oratione quæ est ab eo habita
Numantiæ ad equites/ & ea latina. Orationes insup̄ C. gracchi ad populū habita-
tē verba referunt: quem ait ut populū oraret ut se defenderēt & liberos suos: unū
cum viriis sexus quem habebat filiū produxit: populūq; flens cōmendauit. Hoc
ideo retulit: ut ostenderet unū filium etiā liberos posse dici. Idem cum de ver-
bo nequitia/ disputa: verba profert P. Aphyricani ad populū habita. Ea sunt omnia
mala/ probra/ flagitia quæ hoies faciunt. In durabus rebus sunt malicia atq; nequi-
tia. Hæc latine ad populū dicta constat: apud quem ignarum latine lingue/ sine
loqui stultū simū extitisset. Idem tradit Labeniū in his que in scena recitabat ad
populū multa finxisse verba. veluti mendicimonium/ mechimonium/ a dulciorio-
nem: pluraq; p̄terea. Narrat insup̄ quēdam ad populū annales Ennii leges
resoluitum: ad quem audiendum cum accessisset: ait eum quendam Ennii versum
perperam pronunciaisse. Is est. Deniq; vi magna qua drupes equus/ atq; elephanti.
Annales enim certe scripti erant latine. qui cum populū recitarent/ necesse fuit
& latine populū scire. Sunt & hæc A. gellij verba. Assentior fere omnes dicebat.
Sisenna unus in senatu assentio dicebat. & eum postea multū secuti/ nec tam cō-
suetudinem vincere potuerunt. Ex quibus verbis nulli dubiū esse potest: quin
in senatu loquerentur latine. Derisum etiā ait qui apud præfectum urbis alium
insectatus dixerit. Hic eques Romanus apludā edit & flaces bibit. & alii dicens
tem. Hic bouinator est: tanq; nō latina v̄ba/ sed mōstra q̄dā p̄tulissent. Iuuenalis

A. gellius.

quoque legistis versum. Curritur ad vocem iocundam & carmen amicae Thebae
 dos. Si vulgus ad carmen Statij propter versum suavitatem currebat illa profe
 to iocunditas in verbis latinis inerat non in verbis in alium sermonem translatis.
 Que enim suavitatis inesset in Vergilij carminibus in nostram linguam traductis?
 summa proculdubio absurditas sequeretur. Ita & de Terentij Phauti cæterorumque
 fabulis probat eas latine recitatas. Nunc alium citabimus teste. deinde ad Leonar
 di epistolam descendamus. Helius lampridius in Alexandri sæveri vita. Cum a
 multis inquit doctissimis eruditus fuisset non multum in latinis profecit. ut ex eius
 dem orationibus apparet quas in senatu habuit vel concionibus quas apud mili
 tes vel apud populum. Nec enim valde amavit latinam facundiam. In vita quoque
 Adriani scribit. Cum recitata agrestius in senatu imperatoris oratio nisum mouisset
 se latinis litteris ad summam usque peritiam ac facundiam operam dedisse in religi
 onis verbo. Cum milites inquit cum eo quidam cenarent extitit vicarius tribus
 ni qui diceret. religioni nomen unde credimus dicitur. Alius credimus quod a regno.
 Tum is qui a derat scholasticus cepit quasi gramaticaliter declinaret dicere. Rex
 regis regio. Regi reges milites. Tum ergo potest rex esse erga nos potest regere
 si deessent. Hæc nos satis admonent & in senatu & ad milites & ad populum fuisse
 se homines latine loqui consuetos & apud eos qui scirent latine. Quod vero am
 plius est eius verba refert quæ habuerit in senatu acclamat omnes insuper in sena
 tu factas. Ex oratione autem ad milites latine ipsa verba inserit quæ qui scire volu
 erit historiam eam legat. Helius Spartianus in vita Severi qui Apher fuit scribit
 serorem quæ ad eum venerat quæ vix loqueret latine multum Imperator de illa
 erubescere domum ab eo remissam. Quod argumentum est eam sermonis illius
 fuisse insciam qui in usu erat communi. Flavius autem vopiscus in Valeriani vita
 hoc scribit. Post hæc Valeriani dicta Aurelianus surrexit atque ad manus accessit
 agens gratias militibus verbis. quæ propria & ipsa ponenda decreui. Aurelianus
 dixit. Ego domine Valeriane Auguste impator ideo cuncta feci ideo vulnera
 patienti excepit ideo & equos et cõiuratos meos laxavi ut mihi gratias ageret res
 publica. Hic non concio est non oratio sed verba priuatim habita latine. Verba
 præterea Apollonij thianei latine ad Aurelianum quæ ut vir pannonius intellige
 ret habita historice inserit quæ & alia multa in hanc sententiã scripta fatietatis cau
 sa omisi. Quamvis cui hæc quæ a me relata sunt non sufficiant nescio quid satis esse
 aliud queat. Ita multis testibus probatum est præseos Romanos omnes latine fuisse
 se locutos & latinum sermonem maternum fuisse. Quibus licet Leonardi episto
 le satis responsum sit tamen paucis ad quasdam eius sententiã rescribam quæ pa
 ce sua dixerim nisi a vero aberrare videntur. Sed non tam ad ostendendam
 suam opinionem quæ ad meam cognoscendam. Vt ab eo accipi arbitror ab eo epi
 stolam illam fuisse conscriptam. Nam leuibus admodum argumentis ostendere
 nititur alium vulgarem alium litteratũ (ut suis utar verbis) sermonem extitisse.
 Primum quemadmodum et evangelia missarumque solennia vulgo intelligi dixi ita
 latinam linguam præseis fuisse notaui. Sed hæc similitudo inanis est nulliusque mo
 menti. Quid est enim simile evangelia missarumque solennia nota sunt fere omni
 bus & tamen non omnibus quoniam & annis singulis eadem repetunt inculcan
 turque sæpius audientium animis ut continuo audiendi usque innotescant & eo sunt
 genere verborum scripta ut facillime intelligantur cum haud procul distent a ser
 mone materno. Prædicatores quoque ea populo declarant ut etiã rudes indoctique
 percipiant verborum sensa. At vero orationes conciones iudicia poemata non ea
 dem annuatim recitabantur sed inuicem erant diversissima prout rerum causa
 rumque varietas postulabat. Fatetur in senatu ac in iudicijs fuisse locutos latine
 sed apud litteratos habitas dicit huiusmodi orationes & causas. Miror valde unde dicit

Iuvenalis

Helius lam
 pridius.

Flavius

In Leonar
 dum Are
 num cõtra
 ria scribẽ.

dixerit senatores & iudices litteratos fuisse: cum etiam inter oratores non illos Ci-
 cero necesse omnino litteras scribat. Atqui legimus non litteratos viros in senatu
 legi solitos: sed ediles/quaestores/pratores/tribunos. Iudices vero qui sit fuisse lit-
 teratos: Non enim apud eos solum/ sed ad populū multo magis loquebant orato-
 res. Iudices vero & senatu/ cum ex equestri ordine legebant: neq; litterati/ sed
 ut fors tulerat: quos populi voluntas sapiens suis acclamationibus ad absolvendū
 aut clamandū impellebat. Cicero in quadam oratione. Atqui magna voce dicam in-
 quit: ut populū omnis qui adest intelligat. Sed quid dicit de concionibus & orati-
 bus ad populū habitis: quas supius ostensum est fuisse latinas. Cicero Quintilia-
 nusq; asserunt: orationes verbaq; oratorū esse multitudinis auribus accommodanda.
 Stulta fuisset haec sententia: si auribus eorū ab oratoribus obsequendū fuisset/ qui
 latine non intellexissent. Nam q; limatius asserit: orationes scriptas q; dictas fuisse
 se. Ego idem sentio: & Cicero se fecisse testatur: sed tamen latine dictas asserat neces-
 se est. Quare impossibile scribit videri sibi mulieres & opifices nomina per calum-
 niam inflectere. Nescio cur non illi ab infantia inflectere nomina/ & latinam locutionē
 usū percipere nequiverint sicut nos vulgarem. Quis magis assentio Varronis au-
 thoritati q; Leonardi opinioni. Etenim recensui M. Varronis ybra: quibus ait senos
 etiam novitios accepto recto casu/ reliquos declinare solitos: ut quod civibus Ro-
 manis populoc; urbano fuisse credit impossibile: id a servis barbaris fuit usuratum.
 De plausu vero populi ad ea verba factū/ filij temeritas comprobavit: solum est
 credere ut ipse sentiat a viris litteratis eam factam acclamationē. Dicit Cicero non
 illi concioni interfuisse: & se astante scribit Cicero eam orationem habitam: non autē
 aut se/ aut doctos viros more vulgi & opificum tanq; leues homines acclamare
 vulgi em & plebis ille plausus fuit: non eorū quibus hi numeri in oratione erant
 gratissimi. Terentij & reliquorū poemata acta affirmat/ non recitata: hoc est nō re-
 lata/ sed representata gestu. At Donatus in cōmento sup Eunuchos/ hanc opinionē
 reprobat: scribens haec edita. est & pronuntiata & cantata saepe mutatis modis. Nō
 actam ut opinatur Leonardus/ sed recitatum dixit. Modi autem & cantus qui a
 tibicine adhibeant: non ad gestum/ sed ad versuum modulationem erant accommo-
 dati. Quis & ipse Cicero eam resellit opinionē cum scribit: versu una syllaba aut
 longiore aut breviorē recitato exhibetur: exploditur. Quod non in agēdo/ sed re-
 citando versus contigisse necessariū fuit. Multis insuper verbis suam sententiam
 nititur tueri: quae facillime dilui possent. Sed nos superius adeo multis auctoribus
 exemplisq; hanc causam tutati sumus: ut nullū quantum proterui qui ea legerit
 non existimem tantorū viros auctoritati sententięq; cessurū. Quae cū a me dicta
 essent: Ego inquit Carolus/ in hoc tecū sp̄ sensi: & qui secus opinant/ nō recte meo iu-
 dicio existimant. Sed iam satis collocuti sumus: aliquid dandū est tempis deambu-
 lationi: si tū prius istos (adhibito potu) in concordia redegeris. Haec ridens cū di-
 xisset/ surreximus: portaq; oppidi egressi ad fluvium diuermus aeris/ animiq; gra-

Cicero

Quintilian

Varro.

Donatus

Carolus

Poggij Florentini tū conuivialiū historiā discipularū finis.